

ZENOBIA SZAMOTULSKA

WYCHOWANIE DO PRACY DZIECI 7-9-LETNICH W DOMU RODZINNYM

1. Wychowanie do pracy w rodzinie w świetle literatury

Rodzina, jako najbardziej naturalna komórka społeczna, jest wymarzonym terenem wychowania dzieci do pracy.¹ Rodzice mogą kształtować wartościowe postawy dzieci 7-9-letnich w stosunku do pracy przez włączenie ich do coraz szerszej samoobsługi, do działań na rzecz domu, a także przez aprobowanie i stwarzanie warunków do realizowania pożytecznych zabaw i gier. Właściwa postawa rodziców wobec pracy dzieci wymaga od nich zrozumienia konieczności i potrzeby pracy w życiu człowieka oraz konieczności włączania dzieci do pracy. Wymaga też aprobowania faktu, iż pracy trzeba dzieci nauczyć, trzeba kształtować potrzebne umiejętności, nawyki lub przyzwyczajenia. Należy też wyrabiać poprawny stosunek do pracy.

W. Rachalska² uważa, że znajomość i aprobata wymienionych wyżej założeń pedagogicznych powinna prowadzić do osiągnięcia przez rodziców kilku zadań wychowawczych. W zakresie szeroko pojętego wychowania moralnego rodzice mogą kształtować pozytywne postawy wobec pracy wyrażające się w gotowości dzieci do podejmowania pracy, w odczuwaniu zadowolenia z pokonania trudności, w szacunku dla dobrej pracy własnej i innych osób. W zakresie wychowania umysłowego, w tym także kształcenia politechnicznego, rodzice powinni kształtować u dzieci podstawowe umiejętności i nawyki niezbędne w każdej dziedzinie pracy. Obowiązkiem rodziców jest także budzenie zainteresowań pracą, jako typowo ludzką formą działalności przydatnej w różnych dziedzinach życia społecznego.

Rodzina stanowi dla dziecka pierwsze w kolejności ważne środowisko wychowawcze. Fakt ten podkreśla nade wszystko Jan Paweł II³, ale także M. Ziemska⁴, J. Raczkowska⁵, W. Rachalska⁶ i inni. W kodeksie rodzinnym i opiekuńczym rodzina zobowiązana jest do należytego przygotowania dziecka do pracy.⁷

Znaczenie środowiska rodzinnego dla rozwoju i kształtowania osobowości dzieci wynika nie tylko ze świadomej pracy wychowawczej rodziców. W odróżnieniu od szkoły w rodzinach występuje dużo oddziaływań niezamierzonych. Miejsce na świadomą i planową działalność rodziny w zakresie wychowania dzieci do pracy W. Rachalska⁸ wskazuje już w momencie, kiedy dziecko zaczyna manipulować przedmiotami. Zadaniem rodziców w tym okresie życia dzieci jest taki dobór przedmiotów, by dostarczały im silnych przeżyć, powodujących koncentrowanie uwagi na nich oraz by wywoływały zaciekawienie. Koncentracja uwagi na przedmiocie, manipulowanie nim oraz własnym ciałem sprzyja poznawaniu otoczenia oraz wpływa na uzręczniecie dzieci.

W okresie wczesnoszkolnym dla przygotowania dzieci do pracy na terenie rodziny duże znaczenie mają także przeniesione z okresu przedszkolnego niektóre zabawy tematyczne i konstrukcyjne, coraz częściej stosowane zabawy i gry zespołowe oraz obowiązki dzieci związane z pracą samoobsługową, z pracą na rzecz rodziny, a także z odrabianiem zadań domowych. Duże znaczenie posiadają rozmowy rodziców lub z rodzicami na temat ich pracy zawodowej. Ogromne znaczenie wychowawcze w tym okresie posiada utożsamianie się dzieci z rodzicami, przyswajanie sobie ich norm postępowania⁹, ich zachowań i postaw przez uczenie się obserwacyjne. Nieobojętne wychowawczo są doświadczenia dzieci wynoszone z realizacji własnych pragnień.¹⁰

Zabawy tematyczne¹¹ przygotowują dzieci do pracy, ponieważ wymagają wiedzy na temat pracy ludzi w różnych zawodach. Wiedza ta jest im potrzebna do wykonywania "na niby" czynności pracowniczych. Na podłożu zabaw tematycznych rodzą się dalsze, głębsze zainteresowania różnymi rodzajami prac. Powodują one zdobywanie coraz większej liczby informacji, włączanie do zabaw charakterystycznych dla danej czynności narzędzi i urządzeń oraz surowców. Wdrażają do posługiwania się nimi.

Zabawy konstrukcyjne wyrastają na tle zabaw manipulacyjnych. Stają się one coraz trudniejsze. W trakcie tych zabaw dzieci uczą się organizowania własnego stanowiska pracy, poznają różne surowce, opanowują nazwy poszczególnych elementów maszyn i ich zespołów. Metodą prób i błędów uczą się praw naukowych. Zabawy te są lubiane przez dzieci. Z tego powodu mogą być stosowane w celu koncentracji uwagi dzieci, dla kształtowania wytrwałości i dokładności, mogą też wdrażać do gromadzenia, segregowania i konserwowania przeróżnych tzw. "skarbów".

Zabawy te w ogromnym stopniu rozwijają dzieci pod względem manualnym.

Dzieci w wieku wczesnoszkolnym chętnie uczestniczą w grach zespołowych. Zabawy te są korzystne dla kształtowania się pożądanых w procesie pracy cech emocjonalno-społecznych dzieci. Zaletą tych zabaw jest to, że wymagają podporządkowania się pewnym regułom oraz narzuconym przez grę uprawnieniom i ograniczeniom; wdrażają też do współdziałania, w tym do współzawodnictwa¹² i jednocześnie uczą opanowywania emocji, tworzą klimat do racjonalizacji. Zadaniem rodziców w zakresie omawianych zabaw dziecięcych jest zapobieganie nieuczciwemu realizowaniu przez dzieci zasad gry, stopniowe uczenie dzieci godnego przegrywania, odczuwania radości z sukcesu innych osób, poprawnego i niewulgarnego porozumiewania się przy pomocy mowy. Wszystkie te zabiegi służą socjalizacji dzieci. Pomagają także w zauważeniu, że są wyniki, które dzieci mogą osiągnąć dopiero w przyszłości.

Podstawowe obowiązki spełniane przez dzieci na terenie rodziny głównie obejmują czynności samoobsługowe. Należy także włączać dzieci do prac związanych z utrzymaniem porządku w mieszkaniu lub obejściu, z przygotowaniem posiłków itp. Można powierzać dzieciom obowiązki związane z pielęgnacją roślin lub istot żywych, zachęcać i stwarzać możliwości do realizacji popularnych w tym okresie życia zainteresowań pożyteczną "majsterką". Rodzice powinni nie tylko wdrażać dzieci do stałych obowiązków. W przypadku zadań okazjonalnych mogą uczyć dzieci tzw. trudnego wyboru: zabawa lub wykonanie społecznie ważnego zadania.

Kształtowaniu pożądanego stosunku dzieci do pracy sprzyjają także czynności związane z obowiązkiem szkolnym. Głównym zadaniem rodziny w tym zakresie jest ścisła współpraca ze szkołą. Rodzina, jak mówi W. Rachalska¹³, powinna potęgować wpływ dobrze pracującej szkoły i zmniejszać skutki jej ewentualnych niewłaściwych posunięć. Wynika to z potrzeby utrzymywania pozytywnych nastawień dzieci do szkoły i związanych z nią obowiązków.

Rozmowy na temat własnej pracy zawodowej są dla dzieci źródłem informacji przypadkowej, choć przyswajanej świadomie i z zaciekawieniem. Z rozmów tych dzieci wnioskuje o postawie rodziców wobec ich pracy zawodowej. Fakt ten może przyczyniać

się do wnioskowania dzieci na temat sensu pracy, wartości pracy, stosunków międzyludzkich, wydajności pracy itp.

Dzieci w okresie wczesnoszkolnym dążą do wiedzy w sposób bezinteresowny. Wiedza pomaga im zrozumieć, czemu służy praca. Wiedza sprzyja ukształtowaniu się pozytywnego stosunku do pracy, kształtowaniu pozytywnych przyzwyczajzeń. Wiedza pomaga w poprawnym organizowaniu pracy. Przyczynia się do wypełniania obowiązków bez potrzeby nadzoru. Sprzyja poprawianiu źle wykonanego zadania aż do skutku. Wyrabia poczucie odpowiedzialności za wykonane zadanie. Zdobyta i stosowana w czasie pracy wiedza decyduje w opisany wyżej sposób o podmiotowości dzieci w procesie pracy.

Wykonywaniu przez dzieci zadań pracowniczych w warunkach życia rodzinnego sprzyja stopniowanie trudności zadań, wdrażanie dzieci do współpracy z osobami starszymi od siebie oraz przemyślany system kontroli. Zabiegi te stwarzają dzieciom warunki do coraz większej samodzielności w pracy i w jej organizacji. Poważny stosunek osób dorosłych do zadań wykonywanych przez dzieci w warunkach życia rodzinnego, stopniowe zwiększanie liczby zadań, tłumaczenie sensu pracy, okazywanie radości z wykonanej przez dzieci pracy, stosowanie pochwał, a także kar stwarzają klimat sprzyjający wartościowej motywacji dzieci do pracy i doprowadzania jej do końca. W rodzinie, tak jak w innych środowiskach społecznych, dominującymi mechanizmami kształtowania się związanych z pracą dyspozycji społeczno-moralnych powinny być: mechanizm społecznej kontroli, metoda identyfikacji i naśladownictwa.¹⁴

Praca w domu rodzinnym ze względu na swoją wielowarstwowość i społeczny charakter, ma ogromny udział w kształtowaniu osobowości dziecka.¹⁵ Podział obowiązków w rodzinie ukazuje w naturalny sposób, że wspólna praca prowadzi do realizacji wielu zadań, a jej rezultaty służą nie tylko pracującym, lecz także innym osobom. Rodzina jako środowisko naturalne stwarza warunki do traktowania pracy oraz związanych z nią wzorów i sytuacji jako oczywiste. Wynika stąd konieczność refleksji rodziców nad własnym oddziaływaniem i jego znaczeniem dla wychowania dzieci do pracy. Na dzieci bardzo silnie oddziałują wzory osobowe rodziców, stąd ich przykład jest najskuteczniejszą i najbardziej naturalną metodą wychowania.

W wychowaniu szczególną rolę spełniają prace wykonywane wspólnie z rodzicami, ze starszym rodzeństwem, z dziadkami itp.

Wspólnie wykonywana praca posiada duże walory wychowawcze, ponieważ stwarza naturalne drogi przekazywania dzieciom wskázówek związanych z przebiegiem i skutkami pracy. Wspólna praca uczy współpracy, tym samym wzmacnia więzi rodzinne. Praca ta kształtuje także inicjatywę i poczucie odpowiedzialności najpierw za wykonywane zadanie, później za funkcjonowanie rodziny. Ona ułatwia naukę organizacji pracy, wdraża do kontroli i oceny, a w konsekwencji do samokontroli i samooceny. Ks. Tadeusz Makowski¹⁷ stwierdza: "Rola rodzinnego wychowania w tym względzie jest niezastąpiona. Jeżeli rodzice nie wywiążą się należycie ze swego zadania, ogromny często wysiłek społeczny mający na uwadze przygotowanie młodego pokolenia do pracy może okazać się daremny".

2. Udział dzieci w pracach na terenie domu rodzinnego

W poprzedniej części artykułu przedstawiłam problematykę wychowania dzieci do pracy w domu rodzinnym w świetle literatury. Zdecydowałam się, na tle wynikającej stąd funkcji założonej, przedstawić rzeczywiste oddziaływania domów rodzinnych w omawianym zakresie. W tym celu posłużyłam się metodą badania opinii. Ankieta¹⁸ skierowana do rodziców umożliwiła zgromadzenie materiału o warunkach i stosowanych sposobach wdrażania dzieci do pracy na rzecz rodziny. Przy jej pomocy starałam się uzyskać odpowiedzi na następujące pytania:

- jakiego rodzaju zadanie najczęściej wykonują dzieci w domu rodzinnym systematycznie i samodzielnie?
- czy w procesie wychowania dzieci w obowiązkowych pracach samoobsługowych lub wykonywanych na rzecz domów rodzinnych występują preferencje środowiskowe?
- czy zachodzi korelacja między wywiązywaniem się dzieci z grupy prac samoobsługowych wykonywanych na terenie domu rodzinnego i badanymi cechami dzieci?

Badaniu poddano 389 dzieci z dużych miast i małych miast oraz ze wsi.¹⁹ W badaniu uwzględniłam 24 możliwe do wykonania przez dzieci propozycje zadań. Zadania te są bardzo zróżnicowane. Uwzględniając ten fakt, podzieliłam zadania na 8 grup. Wyniki zestawiłam w tabelach 1-4. Pierwszą grupę zadań stanowi 6 propozycji z zakresu samoobsługi. Wyniki badań tej podgrupy zadań pozwalają sformułować następujące wnioski:

- średnio 68,8 % badanych dzieci systematycznie i samodzielnie wykonuje zadania z zakresu samoobsługi indywidualnej, przy czym odsetek wykonywanych zadań jest silnie zróżnicowany ($s = 29,1 \%$),
- średnie odsetki wykonywanych zadań samoobsługowych w środowiskach dużych miast, małych miast i wsi w przybliżeniu są jednakowe.

Kolejna grupa 4 zadań obowiązkowych dotyczyła utrzymywania porządku w mieszkaniu. Wyniki badań dotyczące wykonywania samodzielnie i systematycznie tej podgrupy zadań pozwalają sformułować następujące wnioski:

- średnio 26,5 % badanych dzieci wykonuje zadania z zakresu utrzymywania porządku w mieszkaniu, przy czym odsetek wykonywanych zadań jest silnie zróżnicowany ($s = 9,0 \%$),
- średnio odsetek wykonywanych zadań w środowiskach dużych miast, małych miast i wsi nie różni się istotnie między sobą, czyli w przybliżeniu są jednakowe.

Następna podgrupa 5 zadań obejmowała zadania w zakresie systematycznej pomocy w przygotowaniu posiłków dla rodziny. Wyniki badania tej podgrupy zadań pozwalają sformułować następujące wnioski:

- średnio 19,5 % badanych dzieci systematycznie pomaga w przygotowywaniu posiłków na rzecz rodziny, przy czym odsetek wykonywanych zadań jest silnie zróżnicowany ($s = 8,1 \%$),
- średnie odsetki systematycznie wykonywanych zadań w zakresie pomocy przy przygotowaniu posiłków w środowiskach dużych miast, małych miast i wsi nie różnią się istotnie między sobą, czyli w przybliżeniu są jednakowe.

Czwarta podgrupa zadań obejmuje tylko jedno zadanie, to jest systematyczne i samodzielne gromadzenie surowców dla celów szkolnych. Wyniki badań wykazały, że:

- 26,7 % badanych dzieci gromadziło surowce,
- odsetek dzieci, które wykonywały omawiane zadanie ze środowiska dużych miast wynosi 25,9 % i jest wyraźnie niższy od odsetka dzieci z małych miast (33,7 %) oraz wyraźnie wyższy od odsetka dzieci ze środowiska wiejskiego (21,1 %).

Wyniki badań w zakresie gromadzenia surowców dla szkoły świadczą o bardzo małym stopniu rzeczywistego włączania się dzieci w młodszym wieku szkolnym do gospodarnego wykorzystywania różnych materiałów odpadowych. Fakt ten prawdopodobnie posiada

Tabela 1. Struktura wieku i płci dzieci według typu środowiska szkół

Kod typu środowiska szkół	Uczniowie ogółem		Wiek (klasy)								
	płeć - odsetek		7-latki - klasy I		8-latki - klasy II		9-latki - klasy III				
	liczba	DZ	płeć - liczba	CH	płeć - liczba	CH	płeć - liczba	CH			
ogółem	389	47,3	31,6	67	56	35,0	77	59	33,4	61	69
SMW	232	50,4	70	39	31	83	45	38	79	31	48
SMM	86	54,7	30	13	17	29	17	12	27	17	10
SW	71	39,4	23	15	8	24	15	9	24	13	11

swoje odzwierciedlenie w pracy wychowawczej szkół. W oparciu o dotychczasowe badania trudno jednoznacznie ustalić przyczyny tego stanu rzeczy, jak i trudno skomentować zauważalne różnice środowiskowe.

Kolejna grupa zadań - systematyczna i samodzielna opieka nad istotami żywymi - obejmowała 3 zadania. Wyniki badań wykazały, że:

- średnio 19,3 % badanych dzieci opiekowało się istotami żywymi, przy czym odsetek wykonywanych zadań jest silnie zróżnicowany ($s = 8,9 \%$),
- średnie odsetki wykonywanych zadań w środowiskach z dużych miast, małych miast i wsi nie różnią się istotnie między sobą, chociaż można zauważyć, iż dzieci wiejskie wykonują to zadanie najczęściej, natomiast dzieci z dużych miast - najrzadziej.

Następna podgrupa zadań dotyczyła systematycznej pomocy w uprawie i pielęgnacji roślin hodowlanych. Obejmowała ona dwa zadania. Wyniki badań tej podgrupy zadań pozwalają stwierdzić, co następuje:

- średnio 7,7 % badanych dzieci systematycznie pomagało w uprawie roślin hodowlanych, przy czym odsetek wykonywanych zadań jest silnie zróżnicowany ($s = 2,8 \%$),
- średnie odsetki systematycznej pomocy w środowisku dużych miast w porównaniu ze środowiskiem małych miast nie różnią się istotnie między sobą, natomiast istotne różnice występują, gdy porównamy środowisko małych miast (SMM) ze środowiskiem wiejskim (SW) oraz środowisko dużych miast (SMW) ze środowiskiem wiejskim (SW), (dla SMW i SW ($t = 4,191 > t_{0,1} = 2,920$) H_0 odrzucamy, dla SMM i SW ($t = 4,139 > t_{0,1} = 2,920$) H_0 odrzucamy).

Można sądzić, że silne zróżnicowanie wyników spowodowane środowiskiem zamieszkania dzieci, to jest wyższe obciążenie dzieci wiejskich pracami w ogródku lub w polu, posiada dwie podstawowe przyczyny. Składa się na nie fakt posiadania ogródka przydomowego w prawie każdej rodzinie wiejskiej. Drugą przyczynę stanowi obciążenie większości rodzin wiejskich terminowymi i zależnymi od pogody pracami we własnym gospodarstwie rolnym. Tylko wielka troska o plony może tłumaczyć występowanie na wsi częstych (18,3 %) przypadków zatrudniania dzieci 7-9-letnich w tego rodzaju pracach.

Różne rodzaje zajęć z zakresu majsterkowania na terenie domu rodzinnego składają się na siódmą grupę badanych zadań. Wyniki badań wykazały, że:

- średnio 18,1 % badanych dzieci systematycznie zajmuje się co najmniej jednym rodzajem majsterkowania, przy czym odsetek zajęć związanych z tą działalnością jest silnie zróżnicowany ($s = 6,8 \%$),
- średnie odsetki zajęć składających się na majsterkowanie dzieci w wyróżnionych typach środowisk dużych miast, małych miast i wsi nie różnią się istotnie między sobą.

Niski odsetek dzieci zajmujących się majsterkowaniem potwierdza wyniki wcześniej przeprowadzonych badań sondażowych. Rozmowy z rodzicami ukazały częste przypadki ich negatywnego stosunku do zajmowania się dzieci majsterkowaniem w domu. Uzasadniali swoje stanowisko zagrożeniem, jakie mogą stanowić tego rodzaju zajęcia dzieci dla ładu i wystroju wnętrza mieszkalnego. W badaniach empirycznych zakładano więc niski odsetek dzieci zajmujących się tego typu zajęciem na terenie domu rodzinnego. Spodziewano się jednak zróżnicowania wynikającego z typów środowisk szkół. Wyniki badań nie potwierdziły tego założenia, natomiast ukazują wyraźnie zależność omawianego rodzaju działalności dzieci od technicznych zainteresowań zawodowych rodziców oraz od liczby dzieci w rodzinie. W badanej grupie 71,25 % dzieci, których oboje rodzice wykonują zawodowo pracę wymagającą przygotowania technicznego, zajmuje się majsterkowaniem. Tą działalnością zajmuje się także 75 % dzieci - jedynaków. Jednocześnie na uwagę zasługują wyniki badań w jednej ze szkół wiejskich. Spośród 18 przebadanych dzieci z tej szkoły aż 16 zajmuje się majsterkowaniem na terenie domu rodzinnego.

Na podstawie uzyskanych wyników badań można sądzić, że o zajmowaniu się dzieci majsterkowaniem decyduje atmosfera domów rodzinnych dzieci, a szczególnie postawa rodziców wobec tego rodzaju zainteresowań dzieci. Potwierdzenie tego założenia wymaga jednak dalszych badań empirycznych.

W ostatniej podgrupie, to jest "innych" rodzajów prac wykonywanych przez dzieci systematycznie na terenie domu rodzinnego, rodzice uzupełnili listę zadań takimi czynnościami, jak zbieranie znaczków, czytanie biblii dla całej rodziny i konserwacja roweru. Wyniki badań wykazały, że:

Tabela 2. Zadania wykonywane przez dzieci w domu rodzinnym

Rodzaj zadań (średnia, odchylenie standardowe)	Dzieci, które samodzielnie zrealizowały zadania w domu				
	ogółem		typy środowisk szkół (kody)		
	licz- ba	odse- tek	mia- sta wiel- kie	mia- sta małe	wsie
Ogółem badane dzieci:					
- liczba	389	x	232	66	71
- odsetek	x	100	59,6	22,1	18,3
Rodzaje zadań:					
- samoobsługa \bar{x}	267,7	68,8	68,8	65,4	72,8
(n = 6) s	113,2	29,1	30,2	29,2	26,5
- utrzymanie porządku mieszkania \bar{x}	103,3	26,5	26,6	23,7	29,6
(n = 4) s	35,1	9,0	9,9	11,0	4,8
- pomoc w przygotowaniu posiłków \bar{x}	75,8	19,5	20,4	16,3	20,2
(n = 5) s	31,7	8,1	9,6	6,8	5,7
- gromadzenie surowców dla celów szkol- nych \bar{x}	104	26,7	25,9	33,7	21,1
(n = 1) s	-	-	-	-	-
- opieka nad istotami żywymi \bar{x}	75	19,3	16,5	15,1	33,3
(n = 3) s	34,4	8,9	9,4	7,6	9,6
- pomoc w ogródku, w polu \bar{x}	30,0	7,7	3,9	8,2	19,7
(n = 2) s	11,0	2,8	3,5	2,4	1,4
- majsterkowanie, haftowanie \bar{x}	70,5	18,1	16,4	15,7	26,8
(n = 2) s	26,5	6,8	6,1	5,7	7,1
- inne \bar{x}	4	1,0	1,3	-	1,4
(n = 1) s	-	-	-	-	-
- ogółem wykonane zadania \bar{x}	122,2	31,4	30,8	30,2	36,3
(n = 24) s	106,9	27,5	28,4	27,0	26,2

Objaśnienia: n - liczebność próby; \bar{x} - średnia próby,
s - odchylenie standardowe próby

- 1 % badanych dzieci wykonuje systematycznie inne zadania, a więc natężenie stopnia wykonywania tych zadań należy ocenić bardzo nisko.

Do wyników badań grupy zadań "innych" trudno się ustosunkować, bowiem zadanie to wymagało nie tylko odpowiedzi twierdzącej lub przeczącej, lecz jednocześnie zmuszało rodziców dzieci, którzy wypełniali ankietę, do uzupełniania zaproponowanej w ankiecie listy czynności. Niskie wyniki w obrębie danego zadania mogą posiadać najmniej dwie przyczyny, trudno zatem o precyzyjne podsumowanie tej części badań.

Dotychczas omawiane wyniki badań wykazały, że dzieci na terenie domu rodzinnego wykonują różnego rodzaju prace. Realizacja tych zadań podlega kontroli rodziców.¹⁹ Zakładam, iż oprócz zadań obowiązkowych dzieci na terenie domu rodzinnego podejmują zadania z własnej inicjatywy, być może niekiedy nawet wbrew sugestiom rodziców.

Przyzwyczajenia dzieci do gromadzenia materiałów i surowców dla celów własnych są wychowawczo pożądanym skutkiem procesu wychowania przez pracę. Są one wskaźnikiem gotowości dzieci do tworzenia warunków pracy, szczególnie warunków sprzyjających realizacji zainteresowań różnymi rodzajami majsterkowania. Ponieważ i gromadzenie materiałów, i zajmowanie się dziećmi majsterkowaniem wymaga często pokonania oporu rodziców, zadałam sobie pytanie, jakie czynniki określają częstotliwość zajmowania się dziećmi działaniami, które w odróżnieniu od działań obowiązkowych wymagają indywidualnej inicjatywy.

Przyjęłam założenie, że przyzwyczajenie do gromadzenia materiałów i surowców dla siebie zależy od niektórych oddziaływań wychowawczych domów rodzinnych, między innymi od faktu posiadania rodzeństwa, od utrwalonych rodzajów mobilizowania dzieci do pracy obowiązkowej oraz stosunku rodziców do ujawnionych poprzez majsterkowanie potrzeb dzieci do odczuwania radości z pracy twórczej.

W grupie warunków rodzinnych dzieci wymieniłam posiadanie rodzeństwa. Wyniki analizy tej zmiennej pozwalają sformułować następujące wnioski:

- w grupie badanych dzieci 85,6 % posiada rodzeństwo,
- w podgrupie dzieci posiadających rodzeństwo 72,1 % posiada nawyki gromadzenia materiałów i surowców, natomiast w podgrupie jedynaków 76,8 % posiada nawyki gromadzenia materiałów i surowców,

- posiadanie rodzeństwa w grupie dzieci gromadzących materiały i surowce związane jest z typami środowisk ich szkół,
- w środowiskach szkół z dużych miast i szkół wiejskich odsetek dzieci gromadzących materiały i surowce jest wyższy dla jedynaków, natomiast w środowisku szkół małych miast prawidłowość jest odwrotna.

Charakter oddziaływań wychowawczych rodziców w zakresie mobilizowania dzieci do pracy na rzecz rodziny przyjęłam także jako jedno z uwarunkowań przyzwyczajzeń dzieci do gromadzenia materiałów i surowców. Wyniki badania tej zmiennej wykazały, że w badanej grupie dominują dzieci (73,5 %), których oddziaływania wychowawcze rodziców cechuje przewaga zachowań pozytywnych, natomiast rodzice 17,5 % dzieci charakteryzują się przewagą oddziaływań negatywnych, a rodziców 9 % dzieci cechuje równowaga oddziaływań wychowawczych pozytywnych i negatywnych.

Powyższe wyniki świadczą o łagodnym charakterze stosowanych zabiegów wychowawczych w rodzinach dzieci. W badaniach empirycznych przyjęłam założenie, iż pozytywne oddziaływania mobilizujące dzieci do wywiązywania się z obowiązków na rzecz rodziny powinny sprzyjać poszukiwaniom dodatkowych źródeł sukcesu, których między innymi może dostarczyć majsterkowanie poprzedzone zbieraniem materiałów i surowców.

Biorąc pod uwagę wyniki badań, wykazać należy, iż oddziaływania wychowawcze rodziców nie wykazują istotnego wpływu na występowanie przyzwyczajzeń dzieci do gromadzenia materiałów i surowców. Natomiast oddziaływania wychowawcze rodziców dzieci gromadzących materiały i surowce, zdeterminowane są rodzajem środowiska szkoły. W środowisku szkół z dużych miast dominuje odsetek (81,8 %) dzieci gromadzących materiały i surowce, których rodziców cechuje równowaga oddziaływań wychowawczych, a w środowiskach szkół z małych miast i szkół wiejskich dominują odpowiednio odsetki 80,0 % i 100,0 % dzieci, których rodziców cechuje przewaga negatywnych oddziaływań wychowawczych.

Interesujący jest związek zajmowania się dzieci co najmniej jednym rodzajem majsterkowania z ich przyzwyczajeniami do gromadzenia materiałów i surowców. Otóż w podgrupie dzieci zajmujących się majsterkowaniem 66,9 % posiada nawyki gromadzenia materiałów, natomiast w podgrupie dzieci nie zajmujących się tego rodzaju pracą twórczą odsetek gromadzących materiały i surowce wynosi 75,6 %, przy czym ich różnica (8,79 %)

jest istotna. Oznacza to, iż istotnie wyższy odsetek dzieci gromadzących materiały i surowce stanowią dzieci nie zajmujące się majsterkowaniem. Podobna prawidłowość związku zachowana jest w wyróżnionych typach środowisk. Można zatem zakładać, że część dzieci gromadzi materiały, ponieważ odczuwa potrzebę ich stosowania, lecz nie znajduje sprzyjających ku temu powodów na terenie domów rodzinnych.

Podsumowując wyniki dotyczące zależności przyzwyczajień dzieci do gromadzenia dla siebie materiałów i surowców od ich warunków rodzinnych stwierdzić można zróżnicowany ich obraz. O zauważalnych różnicach można mówić wyłącznie w odniesieniu do dzieci wiejskich, z których jedynacy i dzieci z rodzin o przewadze negatywnych oddziaływań wychowawczych często zajmują się gromadzeniem materiałów i surowców.

Przyjęłam także założenie, iż obok warunków rodzinnych przyzwyczajania dzieci do gromadzenia materiałów i surowców zależą od ich cech osobowych. Oprócz zajmowania się dzieci majsterkowaniem istotne znaczenie dla ich przyzwyczajień do zbieractwa może mieć płeć.

W wyniku badań 389 dzieci ustalono, iż 72,8 % dzieci cechuje przyzwyczajenia do gromadzenia materiałów. W grupie tej wyższa częstotliwość jest u dziewcząt (86,4 %), natomiast u chłopców jest ona wyraźnie niższa i wynosi 60,5 %. Wyniki badania korelacji tych zmiennych wykazały, że płeć istotnie determinuje przyzwyczajenia dzieci do gromadzenia materiałów. Prawidłowość ta może jednak wynikać z dostępności materiałów charakterystycznych dla majsterkowania chłopców i dziewcząt. Z kolei próba ustalenia zależności środowiskowych pozwoliła sądzić, że rozkład dzieci gromadzących materiały i surowce jest w przybliżeniu jednakowy we wszystkich wyróżnionych typach środowisk.

Tabela 3. Przyzwyczajenia dzieci do gromadzenia materiałów i surowców dla własnych celów według ich warunków rodzinnych i typu środowiska szkół

Warunki rodzinne dzieci	Ogółem badane dzieci		W tym dzieci gromadzące materiały i surowce							
	Liczba	odsetek	typ środowiska szkół			szkoły więcej- skie (SW)				
			Liczba	odsetek	szkoły du- żych miast (SMW)	szkoły ma- łych miast (SMM)	Liczba	odsetek		
Ogółem: liczba odsetek	389 x	100,0	283 x	x 72,8	174 x	x 75,0	63 x	x 73,3	46 x	x 64,8
Posiadanie rodzeństwa: tak nie	333,0 56,0	85,6 14,4	240,0 43,0	72,1 76,8	140,0 34,0	74,1 79,1	58,0 5,0	74,3 62,5	42,0 4,0	63,6 80,0
Oddziaływanie wychowawcze rodziców:										
- przewaga oddziaływań pozytywnych	286,0	73,5	212,0	74,1	134,0	77,9	44,0	72,1	34,0	64,2
- równowaga oddziaływań	35,0	9,0	23,0	65,7	18,0	81,8	3,0	60,0	2,0	25,0
- przewaga oddziaływań negatywnych	68,0	17,5	48,0	70,6	22,0	57,9	16,0	80,0	10,0	100,0

Tabela 4. Przyzwyczajenia dzieci do gromadzenia materiałów i surowców dla własnych celów według ich cech osobowych i typu środowiska szkół

Cechy osobowe dzieci	Ogółem badane dzieci		W tym dzieci gromadzące materiały i surowce			
	liczba	odsetek	Odsetek ogółu badanych dzieci	typy środowiska szkół		
				szkoły dużych miast - SMM (odsetek ogółu badanych dzieci)	szkoły małych miast - SMM (odsetek ogółu badanych dzieci)	szkoły wiejskie - SW (odsetek ogółu badanych dzieci)
Ogółem: liczba odsetek	389 x	x 100,0	x 72,8	x 75,0	x 73,3	x 64,8
Płeć: dziewczęta	184,0	47,3	86,4	87,2	82,1	89,3
chłopcy	205,0	52,7	60,5	62,6	66,0	48,8
Zainteresowanie majsterkowaniem, haftem itp.:						
zajmuje się	127,0	32,6	66,9	73,9	57,7	59,4
nie zajmuje się	262,0	67,4	75,6	75,5	80,0	69,2

3. Podsumowanie

W badaniach empirycznych uwzględniłam udział rodziny w procesie wychowania dzieci 7-9-letnich do pracy. Wśród zadań możliwych do wykonania na terenie domu rodzinnego wyróżniłam liczną i niejednorodną ich grupę. Na ich podstawie stwierdziłam, iż udział dzieci w pracach na terenie domu rodzinnego skupia się na obsłudze indywidualnej. Pozostałe zadania w sposób systematyczny i samodzielny wykonują bardzo nieliczne grupy dzieci. Brak także znaczących oznak przeciążenia dzieci w wieku wczesnoszkolnym pracami na rzecz domu rodzinnego w jakimkolwiek z badanych środowisk.

Należy także podkreślić, iż w badanej grupie dzieci występują równomierne rozkłady takich cech lub wskaźników cech osobowych jak płeć, wiek, częstotliwość posiadania rodzeństwa, zajmowanie się majsterkowaniem na terenie domu rodzinnego, wykonywanie stałych zadań samoobsługowych lub zadań na rzecz rodziny, gromadzenie dostępnych materiałów, surowców oraz charakter stosowanych wobec dzieci rodzicielskich zabiegów wychowawczych.

Dokonując analizy uzyskanych w tym zakresie wyników dostrzegłam związki występujące między niektórymi badanymi cechami dzieci. Stwierdziłam, iż głównie w rodzinach wiejskich jedynacy oraz dzieci, których rodziców charakteryzuje przewaga negatywnych oddziaływań wychowawczych, częściej zajmują się gromadzeniem dostępnych materiałów i surowców aniżeli pozostali rówieśnicy z tego środowiska lub innych. Ustaliłam także, iż we wszystkich badanych środowiskach częściej gromadzeniem dostępnych materiałów zajmują się dziewczęta, rzadziej chłopcy.

Na koniec należy także podkreślić, iż niektóre założenia tego opracowania wymagają dalszych badań empirycznych.

PRZYPISY

¹W. Rachalska: Wybór zawodu a wychowanie przez pracę w rodzinie. Warszawa IWZZ 1984, s. 60.

²Tamże, s. 65.

³Jan Paweł II: Laborem exercens. Wrocław Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej 1983, s. 31.

⁴M. Ziemska: Podstawy rodzicielskie. Wyd. II. Warszawa PW Wiedza Powszechna 1973, s. 5.

- ⁵J. Raczkowska: Praca kształtuje osobowość dziecka. Warszawa IWCRZZ 1978, s. 31.
- ⁶W. Rachalska: Wybór zawodu..., op.cit., s. 6.
- ⁷B. Dobrzański, J. Ignatowicz (red.): Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Warszawa Wyd. Praw. 1979, s. 661.
- ⁸W. Rachalska: Wybór zawodu..., op.cit., s. 12.
- ⁹M. Ziemska: Rodzina a osobowość. Warszawa WP 1979, s. 149.
- ¹⁰J. Szczepański: Zagadnienia socjologii współczesnej. Warszawa PWN 1963, s. 47-52.
- ¹¹Treści przedstawione na temat znaczenia dla pracy zabaw dziecięcych ograniczyłam prawie wyłącznie do cytowanego opracowania W. Rachalskiej.
- ¹²Por. B. Karolczak-Bernacka: Współzawodnictwo i współpraca w szkole. Warszawa WSiP 1987.
- ¹³W. Rachalska: Wybór zawodu..., op.cit., s. 16.
- ¹⁴H. Muszyński: Podstawy wychowania społeczno-moralnego. Warszawa PZWS 1967, s. 94.
- ¹⁵Por. A. Makarenko: Wychowanie w rodzinie. Warszawa PIW 1954.
- ¹⁶Podaję za Janem Pawłem II: Laborem..., op.cit., s. 129.
- ¹⁷Por. załącznik.
- ¹⁸por. tabl. 1.
- ¹⁹Por. załącznik.

ANKIETA

skierowana do rodziców (opiekunów) dziecka uczęszczającego do klasy I, II, III. Głównym jej celem jest zebranie wiarygodnych danych na temat warunków realizacji celów wychowania przez pracę dziecka w domu rodzinnym.

Podane przez respondentów informacje zostaną wykorzystane wyłącznie do celów naukowych.

I. Dane ogólne

1. Szkoła podstawowa Nr w
2. Nazwisko i imię dziecka
3. Zawód rodziców (opiekunów) dziecka (właściwe podkreślić)
 - a) ojca (opiekuna) - zawód techniczny
- zawód nietechniczny
 - b) matki (opiekunki) - zawód techniczny
- zawód nietechniczny
4. Klasa, do której dziecko uczęszcza (właściwe podkreślić)
 - a) klasa I
 - b) klasa II
 - c) klasa III
5. Wyposażenie kącika (warsztatu) dziecka przeznaczonego do jego wyłącznego użytku lub do wspólnego z rodzeństwem (właściwe podkreślić)
 - a) zmechanizowane zabawki (napęd sprężynowy, elektryczny itp.)
 - b) zapas różnych materiałów (np. koronki, szmatki, tworzywa sztuczne, kapsle itp.)
 - c) zestawy elementów do składania i rozkładania (bez klocków)
 - d) narzędzia (wkrętak, nożyce, młotek, pilnik, kleszcze itp.)
6. Liczba dzieci w rodzinie (właściwe podkreślić)
 - a) jedno dziecko
 - b) dwoje i więcej dzieci.

II. Prace wykonane przez dziecko w domu rodzinnym (właściwe zaznaczyć w tabeli krzyżykiem stosując podział na prace wykonywane przez dziecko stale, sporadycznie lub w ogóle nie wykonywane oraz wykonywane samodzielnie, wspólnie z innymi dziećmi lub przy pomocy osób dorosłych).

Lp.	Nazwa czynności	Dzieci wykonują tę czynność				Dziecko w ogóle nie wykonuje tej czynności
		stale		sporadycznie		
		samo-dzielnie	niesamo-dzielnie	samo-dzielnie	niesamo-dzielnie	
1	2	3	4	5	6	7
1.	Ubiera się					
2.	Myje lub kąpie się					
3.	Korzysta z urządzeń sanitarnych					
4.	Pierze np. swoje skarpetki					
5.	Chowa i rozkłada swoją pościel					
6.	Utrzymuje porządek na swoich półkach					
7.	Zamiata mieszkanie lub wyciera kurze					
8.	Wynosi śmieci					
9.	Zmienia wodę w wazonach lub podlewa kwiaty					
10.	Odkurza lub trzepie chodniki					
11.	Robi zakupy					
12.	Obiera ziemniaki					
13.	Zbiera grzyby, jagody itp.					
14.	Nakrywa lub sprząta ze stołu					
15.	Myje lub wyciera naczynia					

1	2	3	4	5	6	7
16.	Gromadzi surowce dla celów szkolnych					
17.	Opiekuje się młodszym rodzeństwem					
18.	Przyszywa guziki, haftuje itp.					
19.	Majsterkuje					
20.	Pielegnuje psa, kota, kanarka, rybki itp.					
21.	Pielegnuje zwierzęta gospodarskie lub gromadzi dla nich karmę					
22.	Pomaga w pracy w polu					
23.	Plewi ogródek lub podlewa grządki					
24.	Inne					

III. Sposoby uwrażliwienia dzieci przez rodziców w odniesieniu do pracy na rzecz rodziny

1. Stosowane sposoby kontroli pracy dziecka (właściwy, najczęściej stosowany podkreślić)
 - a) kontrola każdorazowa
 - b) kontrola rzadka lecz systematyczna
 - c) kontrola niesystematyczna
 - d) brak kontroli
 - e) inne (jakie)
2. Stosowane sposoby mobilizowania dziecka do pracy (właściwy, najczęściej stosowany podkreślić)
 - a) stosowanie trafnych przysłów i przypowieści
 - b) zawstydzanie dziecka
 - c) stosowanie kar
 - d) stosowanie dodatkowych poleceń lub próśb
 - e) tłumaczenie znaczenia danej czynności (zadania)
 - f) posługiwanie się kpina i szyderstwem
 - g) inne (jakie)

3. Sposoby zachowania rodziców w przypadku niedbale wykonanej przez dziecko pracy (podkreślić najczęściej stosowany sposób zachowania)
- a) mobilizowanie dziecka do poprawek
 - b) poprawek dokonuje osoba starsza od dziecka
 - c) nie zwraca się uwagi na usterki, a prace przyjmuje tak, jakby była wykonana poprawnie
 - d) inne zachowania (jakie)

Podpis wypełniającego ankietę